

זכר ליציאת מצרים

מהות הזכרת יציאת מצרים

בפרך, ופר"ך בא"ת ב"ש 'וגל', שהם מלאכות ארבעים חסר אחת. וכשנגאלו ממצרים, הזהירם על השבת לשבות מאות' ל"ט מלאכות'. עולה מדבריהם כי בשבת נאסרו ל"ט מלאכות שעסקו במצרים. כן סברו בעלי התוספות לשיטתייהו, במושב זקנים שמות כ, יא שאין הטעם זכר ליציאת מצרים בא להורות על קביעת קדושת השבת: 'ל השבת ודאי זכר למעשה בראשית הוא, ומה שאומר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, אמר להם הקב"ה לישראל שמא תאמר יש לנו הפסד להתבטל ממלאכה בשבת ובמועדים, תזכרו שהייתם עובדים וטורחים לפרעה בחנם ומבטלים ממלאכתם כל הימים, כל שכן שתתבטלו בעדי במועדים'.

כן מבואר ברמב"ם במורה הנבוכים ח"ב פל"א בביאור שני נימוקי השבת שבדברות: 'כי העלול במאמר הראשון הוא כבוד היום והגדילו כמ"ש, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, זהו העלול הנמשך לעלת כי ששת ימים וגו'. אמנם תתו לנו תורת השבת וצוותו אותנו לשומרו הוא עלול נמשך לעלת היותנו עבדים במצרים, אשר לא היינו עובדים ברצוננו ובעת שחפצנו ולא היינו יכולים לשבות. וצונו בתורת השביתה והמנוחה לקבץ ב' הענינים, האמנת דעת אמתי, והוא חרוש העולם המורה על מציאות השם

מה נקבע כזכר ליציאת מצרים -

קדושת היום, איסורי המלאכה או המנוחה

בקידוש אנו אומרים עפ"י הנימוק המוזכר בפרשת ואתחנן, שהשבת נקבעה כזכר ליציאת מצרים. ברם לא התבאר מה נקבע כזכר ליציאת מצרים, עצם קביעת והקדשת היום, או שפרטי והלכות היום נקבעו כזכר ליציאת מצרים, אך לא עצם היום ומעלתו.

כן יש לעיין בנאמר בפסוק: 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים... על כן ציוך ביום השבת', אימתי מתקיים 'וזכרת', האם באיסורי עשיית מלאכה אנו נזכרים כי עבד היית, או שעצם קדושת השבת מזכירה זאת.

אם נשווה למועדות שנקבעו כזכר ליציאת מצרים (מצוות השבת נזכרה בתחילת המועדות), אזי עצם קביעתם הינה כזכר לגאולה ממצרים, ואף על ראש השנה איתא במסכת ר"ה ב"ה ב"ה יא. זיקה ישירה ליום ונימוק לקביעתו כזכר ליציאת מצרים: 'בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים'. ואפשר, שאף לקביעת המועדות ישנם טעמים כמוסים, ורק על איסורי המלאכה נאמר כי מטעם זכר ליציאת מצרים נאסרו.

התוס' בפסחים ב"ה ב"ה יא. זיקה ישירה ליום ונימוק כתבו שאיסורי ומלאכות השבת הינם זכר ליציאת מצרים: 'ושמעתי מהר"מ, שיש במדרש, לפי שבמצרים עבדו בהם בישראל

וקביעת מעלת היום משום זכר לעבדותינו במצרים: 'כי זה אין טעם כלל אל מעלת ומדרגת השבת על שאר הימים', וכן מאן להבין ששבתה ממלאכה מציינת ומזכירה לך את מעלת היום: 'שהרי אין זה דבר נראה, שכמה בטלים יש'. ובאר, כי טעם זה נקבע בכדי לבאר מדוע ישראל מצווים על השבת: 'ראוי שיהיו כל הנמצאים שומרים השבת, כי אין זה מגיע לישראל בלבד. ועל זה נתן טעם 'זוכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך', כלומר כי השבת מתיחס לישראל דוקא. כי כמו העולם שברא השם יתברך בששת ימי בראשית, ולא היה בו מנוחה, ואחר כך קבל העולם השלמות והמנוחה. כך 'זוכרת כי עבד היית במצרים', ולא היה לך מנוחה, 'ויפדך מבית עבדים', והקנה לך ההשלמה והמנוחה. והוסיף, שאין בשמירת השבת רק שלימות לישראל, אלא בכך משתלם העולם כולו: 'שהוא יציאת מצרים, היה השלמת העולם לגמרי. כי לא הושלם העולם עד שהיו ישראל במציאות. ולפיכך יציאת מצרים, שאז היו ישראל לעם, הוא השלמת העולם... כי כמו שהעולם לא היה לו מנוחה, ובשבת קנה השלמתו. כך ישראל היו לעבדים בעמל ויגיעה, ולא היה להם מנוחה, עד שיצאו ממצרים, ואז קנו המנוחה. ולפיכך דבר זה עצמו, מה שישראל יצאו ממצרים, הוא מתחבר עם השבת, כי עתה היה השלמת העולם לגמרי. והוא השלמה העליונה'.

בכך ניתן לבאר מדוע הגם שהשבת נקבעה כזכר למעשה בראשית, שהוא טעם אוניברסלי, מ"מ גוי ששבת חייב מיתה. שכן יועדה השבת כמתנה מבית גנוי מרומים לישראל בלבד.

בתחלת המחשבה ובעיון הקל, וזכור חסדי השם עלינו, בהניחנו מתחת סבלות מצרים וכאלו הוא חסד כולל בדעת האמתי העיוני ותקון הענין הגשמי. כלומר נצטוונו על השבת כאמונה בדבר השי"ת וחיידוש העולם, ושבתון ממלאכה נקבע כזכר ליציאת מצרים, זכר לחסד שגאלנו מהעבדות להיות תחת הנהגת השי"ת ולעם.

ברם הרמב"ן דברים פ"ה פט"ו התקשה בהבנת טעם זה, שהרי אין בביטול ממלאכה כדי להראות ולהזכיר את חסדי ה': 'גם זה אינו מחוור אצלי, כי בהיותנו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים, ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה'.

לכך באר הרמב"ן שם: 'הנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת', כלומר, קביעת השבת הינה זכר ליציאת מצרים ולא איסורי המלאכה שנאסרו בהאי יומא. וכן הבין האבודרהם מעריב של שבת: 'והרמב"ן פירש שהשבת עצמו זכר ליציאת מצרים, כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול'. וכן באר הלבוש בס' רעא סע"י: 'כי יזכרו בו ויאמרו, כי השם יתברך מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל ברצונו'.

ואילו האבן עזרא בדברים פ"ה פי"ד באר כי הטעם 'למען ינוח' לא בא להורות על עצם קיומה וקביעתה של השבת, אלא שנקבע ליום מנוחה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: 'והנה השם הוציאך מעבדות וצוץ שתנוח, למען תזכור כי היית עבד'.

המהר"ל בתפארת ישראל פכ"ד הקדים שלא שייך לומר 'זכור' את יום השבת

השבת, בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל היום על כרחנו ולא היתה לנו מנוחה, והוא יצונו עתה לשבות ולנוח, כדי שנזכיר חסדי השם עלינו בהוציאו אותנו מעבדות למנוחה. והנה בשבת בכללה שני טעמים, להאמין בחידוש העולם כי יש אלוה בורא, ולזכור עוד החסד הגדול שעשה עמנו שאנחנו עבדיו אשר קנה אותנו לו לעבדים'. אומנם בחיבור התשובה למאירי הבין בדעתו כי הטעם העיקרי הוא זכר ליצי"מ: 'ולהרב ר' משה ע"ה ביאור, שעקר מצותו היתה לזכור יציאת מצרים, והוא אמרו על כן צוך, אבל הפלגת עילוי היום הוא להוראת החידוש, והוא אמרו הנה על כן בירך'.

החינוך במצוה לב גם הבין שיש לכוון לשני הטעמים: 'משרשי מצוה זו. שנהיה פנויים מעסקינו לכבוד היום, לקבוע בנפשותינו אמונת חידוש העולם שהיא חבל המושכת כל יסודי הדת. ונזכור ביום אחד בכל שבוע ושבוע שהעולם נברא בששה ימים חלוקים ובשביעי לא נברא דבר... ומלבד זכירת חידוש העולם יש בו זכירת נס מצרים. שהיינו עבדים שם ולא היינו יכולים לנוח בעת חפצנו במנוחה. והאל הצילנו מידם וצונו לנוח בשביעי'.

אבל הרמב"ן שם מאן בכך: 'גם זה אינו מחוור אצלי, כי בהיותנו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים, ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה'. ולכן סבר, שטעם השבת הינו מפני היותו זכר למעשה בראשית, ויצי"מ רק מסייעת לאמונה זו: 'אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום ששבת השם וינפש. והראוי יותר לומר כי בעבור היות

טעמי השבת, והזכרת יציאת מצרים בקידוש בעשרת הדברות הנזכרות בדברים ה, יב נאמר כי יש לזכור במצוות השבת את יציאתנו ממצרים: 'שמור את יום השבת לקדשו... וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ויצאך ד' אלהיך... על כן צוך ד' אלהיך לעשות את יום השבת'. מאידך, בלוחות הראשונות בשמות פ"ב נאמר כי צו על השבת כזכר למעשה בראשית: 'זכור את יום השבת לקדשו... כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ... וינח ביום השביעי, על כן ברך ד' את יום השבת ויקדשהו'. וכן נאמר שם פל"א טז-יז שמהאי טעמא שמרו את השבת, ולא כזכר ליציאת מצרים: 'ושמרו בני ישראל את השבת... כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש'.

הרמב"ם במורה נבוכים ח"ב פרק לא אמר שיש לזכור את שני טעמים אלו: 'על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, זהו העלול הנמשך לעלת כי ששת ימים... הוא עלול נמשך לעלת היותנו עבדים במצרים, אשר לא היינו עובדים ברצוננו, ובעת שחפצנו ולא היינו יכולים לשבות. וצונו בתורת השביתה והמנוחה לקבץ ב' הענינים, האמנת דעת אמתי, והוא חידוש העולם המורה על מציאות השם בתחלת המחשבה ובעיון הקל. וזכור חסדי השם עלינו, בהניחנו מתחת סבלות מצרים וכאלו הוא חסד כולל בדעת האמתי העיוני ותקון הענין הגשמי'.

הרמב"ן דברים ה, טו הביא את דברי המורה נבוכים כך: 'והרב אמר בספר המורה כי המאמר הראשון הוא כבוד היום והדורו... ויקדשהו, ועל כן הזכיר טעם 'כי ששת ימים עשה ה''. אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור

מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית, כבר הודה בחדוש מבלי ספק.

במושב זקנים לבעלי התוספות שמות כ, יא כתב ביישוב שני המקורות כך: 'י"ל השבת ודאי זכר למעשה בראשית הוא, ומה שאומר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, אמר להם הקב"ה לישראל שמא תאמר יש לנו הפסד להתבטל ממלאכה בשבת ובמועדים, תזכרו שהייתם עובדים וטורחים לפרעה בחנם ומבטלים ממלאכתם כל הימים, כל שכן שתבטלו בעדי במועדים'. כן הוא בדברי התוס' בפסחים דף קיז: בד"ה 'למען תזכור' להדיא: 'ושמעתי מהר"מ, שיש במדרש לפי שבמצרים עבדו בהם בישראל בפרך, ופר"ך בא"ת ב"ש וג"ל, שהם מלאכות, ארבעים חסר אחת. וכשנגאלו ממצרים, הזהירם על השבת לשבות מאותם ל"ט מלאכות'. ושפיר מובן מדוע לאחר יציאת מצרים נוסף טעם לשמירת השבת. ואכן מיד לאחר יציאתם ממצרים, עוד טרם מעמד קבלת התורה - הצטוו על השבת, במרה.

בספר סדר היום זכר ליציאת מצרים, עמו' ק באר באחד מפירושו באופן מחדש, שאין 'זכר ליציאת מצרים' נסב על השבת, אלא על מקראי קודש: 'ואע"פ שאנו אומרים בו זכר ליציאת מצרים, אפשר לומר שאינו חוזר על השבת, אלא למקראי קודש, שהשבת תחלה למקראי קדש, שהם זכר ליציאת מצרים, אבל השבת אינו אלא זכר למעשה בראשית'. יש לדייק כן בדברי הטור בס"י רעא: 'וקידוש זכרון למעשה בראשית... תכלית מעשה בראשית תחלה למקראי קודש, שהשבת מוזכר תחלה

יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון, על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר. הנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו, כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית, וזה טעם על כן צוץ ה' אלהיך לעשות את יום השבת... ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו'. כך גם כתב במחזור ויטרי ס"י קלב: 'ושבת אינו נס, אלא משום זכר לשבת ימי בראשית'. וכ"כ בשו"ת הרשב"א ח"א ס"י צד.

כן הבין להדיא ולדינא האבודרהם מעריב של שבת, שלכן בתפילה לא מזכיר זכר ליציאת מצרים שכן אינה מיסוד היום, ורק בקידוש מציינה: 'זכר למעשה בראשית צוה לנו את השבת שנאמר ושמרו בני" את השבת, ונותן טעם למה כי ששת ימים עשה ה'... וביום השביעי שבת וינפש. ואינו אומר זכר ליציאת מצרים, ואף על פי שכתוב גבי שבת וזכרת כי עבד היית במצרים, מפני שעיקר מצות שבת אינה אלא על שם ששבת כי השבת היה קודם יציאת מצרים, אבל בקידוש של שבת הוא מזכיר שניהם'.

כן נראה שהבין הכוזרי ח"ב אות נ, שבתחילה הזכיר את שני הנימוקים ואח"כ באר על עניין מעשה בראשית בלבד: 'והכל זכר ליציאת מצרים וזכרון למעשה בראשית, מפני ששני הענינים דומים מפני שנעשו בחפץ האלהים לא במקרה ולא בטבע... כי

הכלל 'שאף הן היו באותו הנס' ונזקקו ל'כל שישנו בשמור', והרי עפ"י דברי התוס' יש לשמור את השבת מפני הנס שגאל השי"ת אותנו. והשיב החת"ס: 'וכן שמירת שבת עיקרו זכרון למעשי בראשית, וסעיף סעיפי' הם זכר ליציאת מצרים, ואלו היו נשים פטורות מן העיקור לא יתחייבו משום שהיו בני יציאת מצרים'.

המהר"ל בגבורות ה' פרק מה באר כי קדושת השבת קיימא מששת ימי בראשית, אך ישראל נצטוו על השבת רק מיציאת מצרים, ובסילוק העבדות נכנסו לעול מלכות שמים.

אפשר, שהרמב"ם לשיטתיה אזיל. שבהלכות יסודי התורה ריש פ"ח כתב שבמעמד הר סיני הגיעו לכלל אמונה גמורה במשה רבנו הגם שראו מכבר את כל הניסים לאורך יצי"מ. כלומר, שהנאמר שם עשה בנו רושם ואמון כביר יותר, ושפיר האמינו בנאמר שם כי ששת ימים עשה ה', ולא היו צריכים להעמיק ולהשריש את אמונת השבת רק באמצעות ניסי יצי"מ.

בכך ניתן לבאר הבדל נוסף בשני לוחות הברית. בלוחות ראשונות נאמר: 'לא תענה ברעך עד שקר' ובלוחות שניות נאמר 'עד שוא'. בירושלמי בשבועות פ"ג ה"ח נאמר שאף הם בדיבור אחד נאמרו. ובארה הגמ' בשבועות בדף כה: כי שבועת שקר נשבע במילי שאינם ידועים לאינשי, ושבועת שוא הינה בדבר הידוע לכל, כגון על עץ שהוא אבן. והנה עשרת הדיברות נאמרו בשני לוחות, זה בסמוך וכנגד לזה. נמצא שהדיבר הרביעי 'זכור' היה מול 'לא תענה ברעך עד שקר', שכן אמונת השבת

בפרשת המועדים קודם לכולם זכר ליציאת מצרים, אפשר לומר שהשבת תחלה למקראי קדש שהם זכר ליציאת מצרים'. כן גם כלל בספר הפרדס סי' קמה: 'לפי שבכל המועדים כתיב יציאת מצרים וכן בשבת... ומשל לעבד שנתפש ונידון ביסורים... כך הקב"ה גאל את ישראל ממצרים... מצוה להן המצות וזוכרן הוא ומזכיר להן... ולכן מזכירין יציאת מצרים בקידושים ובתפלות, כדי לזכור טובותיו ולקיים מצותיו'.

המאירי בפסחים בדף קיז: באר את הזיקה בין הקידוש ליציאת מצרים: 'קידוש של שבת אף הוא צריך שיזכיר בו יציאה מצרים, ואצ"ל בקידוש של מועדות, שענינם סובב על ענין יציאת מצרים. אלא אף של שבת כן, שהאמונה היוצאת לנו מענין יציאת מצרים, והוא אמונת גמול ועונש, ושנוי הטבעים, וכן היוצאה מענין שבת והוא חדוש העולם. הכל רומז אל ענינים נקשרים זה בזה, ושאינן מציאות להאמנת האחד מבלתי האחר'.

החת"ס בדרשותיו ח"ב עמ' רעד באר, כי לוחות ראשונות נאמרו קודם לחטא העגל, והיה בכח ישראל בעת מתן תורה שנפתחו השמים לראות, וראו שאין עוד מלבדו, ושמעו מפיו יתברך כי ששת ימים עשה ד', ולא היו צריכים את יציאת מצרים בכדי להעיד על השבת. אולם אחר חטא העגל, שכפרו במה ששמעו בהר סיני לא תעשה לך פסל, לא יכלו להעיד על שמועתם מהר סיני, והיו צריכים את מעמד יציאת מצרים בכדי להודיע על מעשה בראשית. מעין זה השיב החת"ס ח"א אר"ח סי' קפה למחותנו רבי בונים איגר, שהקשה מדוע לא חייבו נשים מכח

בעבודת השי"ת, ולחווה עולם פנימי, מעין עולם הבא. קודם הכניסה לארץ די היה בהתעלות אישית, והאידנא נדרשים להתגדל בתורה בכדי להגיע למעלה זו.

הזכרת יציאת מצרים -

מדיני הקידוש, או דין ביציאת מצרים

איתא בגמ' בפסחים ב"דף ק"ז: 'אמר רב אחא בר יעקב וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. כתיב הכא למען תזכר את יום, וכתיב התם זכור את יום השבת לקדשו', ופסקו כן הרי"ף ב"דף כו. מדפי הרי"ף והרא"ש פ"י סי' לא.

המהרש"א שם תמה על שנזקקה הגמ' לדרשה שצריך להזכיר יצי"מ, ולא הזכירה מקרא מפורש בדיברות האחרונות: 'וזכרת כי עבד היית'. ויישב המהרש"א, שרצו שיזכיר את ניסי יציאת מצרים בדווקא: 'בדברות שניות לא כתיב רק זכירת עבודת מצרים'. הרי שיש לציין את ניסי יציאת מצרים בקידוש ולא את העבודות שם. ואפשר ליישב, שרצו להורות על הזכירה בפה, ואילו מהנאמר 'שמור... וזכרת כי היית עבד', לא היו יודעים שיש לומר ולהזכיר בפה, לכן נזקקו לדרשה זו. אולם הרמב"ם והשו"ע לא הזכירו זאת.

יש לבאר בהאי חיובא, האם זכירת מצרים מעכבת את דין הקידוש, ובלא הזכרה זו אינו יוצא יד"ח מדאורייתא. או שמא, יוצא יד"ח קידוש אף בלא הזכרת יציאת מצרים, אלא שישנו חיוב נוסף להזכיר יציאת מצרים בקידוש. ואפשר להגדיר חקירה זו כן; האם נאמר כאן דין בהלכות הקידוש, שיש להזכיר בו יציאת מצרים, או שנאמרה הלכה בהלכות זכירת יציאת מצרים שיש להזכירה בעת

מושתתת ב'יתרו' על מעשה בראשית, מילי שלא ידוע לכל, ולכן השומר שבת מעיד על מעשה בראשית והמחללו כמעיד שקר. ואילו 'שמור' היה כנגד 'עד שוא', שכן אמונת השבת מבוססת ב'ואתחנן' על יציאת מצרים, מילי הידוע ומפורסם לכל, והכופר בכך הוי עדות שוא.

המשך חכמה בדברים ה, יב הבין שיש בשבת שתי מטרות, שתי בחינות וייעודים. להורות על חידוש העולם ע"י השי"ת, ולהקדיש את השבת ללימוד תורה ולהגות בדברי תורה. והבין שבלוחות ראשונות נזכר הטעם של חידוש העולם, שכן בעת שהיו במדבר אכלו מהמזן ולמדו כל השבוע, ולא נזקקו להקדיש את השבת ללימוד, ונועדה השבת להורות על חידוש השי"ת את העולם. ברם, משעה שנכנסו לארץ ומכורח המציאות עבדו במשך השבוע, רק בשבת יכלו לפנות לבבם: 'לדעת דרכי ה' והנהגתו, וילמדו תורה ולא יתגשמו בהיות העולם ומסיבותיו... לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהם בדברי תורה'. ורק כשנזכור: 'כי עבד היית בארץ מצרים וכו'', על כן צוץ ה' אלקיך לעשות את יום השבת: 'תזכור, שקבלת עבודתו יתברך ויראתו והחלפת יראת ועבודת ה' היוצר הבורא תמורת עבודת לעבדים'. הרי לן שני מהלכים בשבת, קודם הכניסה לארץ עיקר מעלת השבת היתה, באמונת חידוש הבריאה. ולאחר יציאת מצרים ומשנכנסו לארץ והיו עסוקים כל השבוע בקיומם ובקיום העולם, עלינו להכניע עצמנו כלפי שמיא, ולהתגדל בשבת בלימוד התורה. מסתבר, שמטרה אחת איכא בשבת, לגדל את נפשותינו

היין או פת הינו מדאורייתא, מכך שהגמ' בשבת ב"דף כג: אמרה שגור חנוכה עדיף על קידוש היום משום שפרסומי ניסא הוא. ובארו הראשונים, שיכול לקדש על לחם, ולכן פרסומי ניסא עדיף, ובלא כן - יש להעדיף קידוש היום, משום שהוא דאורייתא. הרי שלא יוצא יד"ח בקידוש שבתפלתו. ובניגוד לכך כתב הרשב"א ח"ד סי' רצה להדיא שמדאורייתא די בהזכרת בתפילה, והקידוש על הכוס, הינו רק מדרבנן. ואפשר שס"ל לרשב"א כחקירתנו, ואומנם יצא יד"ח קידוש מדאורייתא בלא הזכרת יציאת מצרים (הערת הגר"א בנצאל: 'או שסמך על סמיכת הגאולה', ושפיר יש בכך זכר ליצ"מ), אך אכתי מקיים מצווה מדאורייתא בעת שיזכיר יציאת מצרים בקידוש שעל הפת (ובלא כן יש ליישב, שמעיקרא דדינא אמנם יוצא בקידוש שבתפלתו, ברם אחר שתיקנו חכמים לקדש על הכוס, אינו יוצא יד"ח בניגוד לתקנת חכמים. כדאשכחן בתוס' בסוכה ב"דף ג: שיש כח לחכמים לעקור מצוותו).

יש ליישב בחקירה זו את שהקשה המנחת חינוך במצוה לא, מדוע השמיטו החינוך והשו"ע דין הזכרת יציאת מצרים, בניגוד לרמב"ם בהל' שבת פכ"ט ה"ב שכן הזכיר דין הזכרת יציאת מצרים בקידוש. ולדברים דלעיל יש לבאר, כי אין דין הזכרת מצרים מעכבת את דין הקידוש, אף שמחוייב להזכירה מדיניה. וראה עוד בשו"ת רבנו יוסף מסלוצק סי' ז.

ובכך יש לבאר מחלוקת הראשונים, בדין הזכרת יציאת מצרים בתפילה. הרשב"ם בפסחים ב"דף קיז: בד"ה 'צריך' כתב שיש להזכיר עניין יציאת מצרים: 'בין בכוס, בין בתפלה של שבת'. ואילו התוס' רי"ד שם נקט שאין

הקידוש, אך שפיר יוצא יד"ח קידוש אף בלא שהזכיר בה יציאת מצרים.

ואפשר שבהכי פליגי הפוסקים אם יוצא יד"ח בקידוש שבתפילה. המג"א בריש סי' רעא כתב שיוצא יד"ח בקידוש בתפילה. והמנחת חינוך מצוה לא והביאוה"ל שם בד"ה 'מיד' הקשו עליו שלא נזכר בקידוש בתפילה מעניין זכירת מצרים, וכן הקשה הרש"ש בפסחים שם. הרי שסברי האחרונים שדין הזכרת יציאת מצרים מעכבת את הקידוש. ואילו המג"א סבר שחיוב זה אינו מהלכות הקידוש, ויוצא יד"ח קידוש גם בלא הזכרה זו, אלא שמחוייב לאחר מכן לקדש שוב ולהזכיר עימו עניין יציאת מצרים. אך הביאוה"ל הציע ישוב למג"א (שסבר המג"א שחיוב הזכרה זו מדרבנן הוא, והגד"ש אסמכתא, ולא מעכבת את דין הקידוש. או 'דסובר המג"א יד"ח במה שהזכיר יציאת מצרים סמוך לתפלה, דהשכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, ולא צריך שיזכיר דוקא בקידושא גופא'), ולא הזכיר דרך זו. וכן יש לבאר עפ"יז את הצעת הדגול מרבבה ורעק"א שהנשים יאמרו שבתא טבא לצאת יד"ח קידוש דאו' בכדי שיוכלו לצאת מקידוש הבעל, הגם שלא מזכירות יצי"מ. אך בשו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קנו עמד ע"כ וכתב: 'ולפי"ז אין מועיל מה שהנשים תאמרנה רק ויכולו בלבד, אם לא התפללו ולא הזכירו יציאת מצרים סמוך לתפלת השכיבנו'. כן יש להבין בכך את דברי התוס' רי"ד מהדור"ב בפסחים ב"דף קו. שביוה"כ יוצא יד"ח בקידוש שבתפילה, הגם שאין מוזכר בו זכר ליצ"מ.

יש בכך ליישב סתירה בדברי הרשב"א. שכן הביאוה"ל בריש סי' רעא בד"ה 'מיד' הביא את הר"ן והרשב"א שהוכיחו שדין קידוש על

לא מציינים בקידוש 'אשר בחר בנו'

האבודרהם מעריב של שבת עמד על הבדלי נוסח התפילה בין שבת ליו"ט: 'והטעם שאין אומרים בשבת אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון כמו בימים טובים, לפי שבמרה נצטוו על השבת שנאמר שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו, ואמרו ז"ל שבת ודינין במרה אפקוד. ועדיין לא בחר בהם הקדוש ברוך הוא עד שנתן להם התורה, אבל כשנצטוו על ימים טובים כבר נתן להם התורה ובחר בהם, ולכך אין אומרים בשבת אשר בחר בנו... ומזה הטעם אומרים גם כן בתפלות ימים טובים אתה בחרתנו וכו' ורוממתנו. ורצה בנו על שם ורציתי אתכם. ושבת קדשו על שם ואת שבת קדשך הודעת להם'. הובא בלבוש בסי' רעא סק"י ובאליה רבה שם ס"ק כב. הרי הבינו שניתנה לנו השבת עוד קודם הבחירה של ישראל בעת מתן תורה.

והנה, בנוסח הקידוש דילן שהוא נוסח הרמב"ם בה' שבת פכ"ט ה"ב אמרינן: 'כי בנו בחרת ואותנו קדשת', ומציינים בקידוש את הבחירה האלוקית בנו.

וכבר תמה הערוך השולחן בסי' רעא סעי' כח על טעם האבודרהם, שלדבריו לא היה לומר נוסח זה של 'אתה בחרתנו' בפסח: 'ואני תמה על טעם זה, דא"כ גם בפסח לא נאמר אתה בחרתנו שהרי נפקדו על הפסח במצרים קודם מרה'. ועל עצם ההבנה שהבחירה התרחשה במתן תורה הקשה: 'ועוד שהרי מזמן יצ"מ נבחרנו כדכתיב ולקחתי אתכם לי לעם וגו'. ועוד דכבר בארנו בריש סי' רמב דעל שבת שייך יותר לומר שבחר בנו, מפני שבשבת כל הברואים שייכים שהיא זכר

להזכירו בתפילה, כנוסחתינו, הגם שהקשה ע"כ מדוע לא תיקנו הזכרה זו בתפילה: 'בכל המועדים, אנו מזכירים יציאת מצרים בקידוש היום של תפלה... אבל בשבת, בקידוש על הכוס אנו אומרים זכר ליציאת מצרים, ובקידוש התפלה אין אנו אומרים אותו. וקשיא למה לא נתקן לאומרו בשבת בתפלה, שהיא עיקר הקידוש מן התורה'. הרי שס"ל לרשב"ם שבלא להזכיר כן, אינו יוצא יד"ח קידוש, ולכך מזכירו כל אימת שמבקש לקדש. ואילו לתוס' רי"ד כיון שידי קידוש יוצא גם בלא שהזכיר יציאת מצרים, לא תיקנו כן. ובביאור זה, יש כדי ליישב את קושיית התוס' רי"ד. שכיון שאין הזכרה זו מעכבת את עיקר דין הקידוש, לא ראו לתקן את נוסח התפילה, שכן יוצא יד"ח קידוש בכך. ומאידך, כיון שביקשו חכמים שיקדש על הכוס, לא תיקנו הזכרה בתפילה, שכן אז לא יסמכו על תפילתו, ויקדשו על הכוס כדי לצאת יד"ח הזכרת יציאת מצרים בקידוש.

יש להעיר, שהשאגת אריה בסי' יב דן בגדר חיוב הזכרת יצי"מ שהוי מ"ע שהזמן גרמא, וכי הנשים יכולות לפטור את הגברים רק משום שהוא חלק מדין הקידוש שמחוייבות בו, בשל ההיקש שכל החייב בשמור חייב בזכור. ואי נימא שחיוב הזכרה זו עומד בפני עצמו, ואינו מחיובי הקידוש, אזי בהכרח נבין כדעת המג"א שאין דין ההזכרה כמ"ע שהזמן גרמא, ולהכי יכולות הנשים להוציא את הגברים יד"ח.

בניגוד לכל הנ"ל, החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב בסי' מג הבין שדרשת הגמ' שיש להזכיר יצ"מ, מתייחסת לתפילה ולקידוש של פסח ולא לכל השנה.

למעשה בראשית משא"כ המועדים אין להם שייכות כלל'. והסיק שמסדרי התפילה נמנעו מלהזכיר זאת בתפילה: 'אמנם האמת דבכל יום שייך לומר אתה בחרתנו... שהרי אנו אומרים בכל יום בברכת התורה אשר בחר בנו... והטעם, דבשבת יש הקדמות אחרות בתפלה השייך לשבת לבד, כמו אתה קדשת, וכן כל תפלות שבת כידוע. אבל ביום טוב, אין לנו מה להקדים זולת אתה בחרתנו, שהוא עניין כולל בכל יום ובכל עת ובכל שעה. ובקידוש אנו אומרים כי בנו בחרת'.

כן מצאנו שהביא המג"א בס"י ס סק"ב: 'איתא בכוונות ובכתבים... כשיאמר ובנו בחרת יזכור מ"ת (מתן תורה), וקרבתנו מעמד הר סיני'. התכוון להורות על סדר הדברים מבחינת תוכנית ולא עפ"י סדר כרונולוגי, שכן אמרינן בהגדה של פסח סדר האירועים: 'אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, דיינו'. הרי אף לדבריו, בנתינת התורה בחר בנו השי"ת, ונראה שהבין שבכך שכפה עלינו הר כגיגית נתהוותה הבחירה.

מאידיך, בסידור הגר"א מבואר שבנוסח תפילת המועדים אנו מכוונים לרגלים: 'אתה בחרתנו מכל העמים' כנגד חג הפסח, 'אהבת אותנו' מכוון לחג שבועות, 'ורצית בנו' כנגד חג סוכות. נמצא שביציאת מצרים נבחרנו ע"י ההשגחה האלוקית עוד טרום מתן תורה. וכן אמרינן בתפילה בכל יום עפ"י סדר זה, ראשית את שבחר בנו ורק אח"כ קרבנו: 'ובנו בחרת מכל העמים... וקרבתנו לשמך הגדול'.

נמצא שיש מחלוקת מתי התרחשה 'הבחירה' בנו מכל העמים. והדברים דורשים טעם וביאור.

לכאורה, הפסוקים אומרים שבעת יציאת מצרים נבחרנו כאומה לעבודתו יתברך; כן אמר הכתוב בדברים ד, לד: 'לקחת לו גוי מקרב גוי', וכן במדבר טו, מא: 'אני ד' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, להיות לכם לאלקים'. וביחזקאל טו, ד: 'ומולדותיך ביום הולדת אתך'. וכן מדברי הראשונים מבואר שהבחירה היתה מאז יציאת מצרים; כוזרי א אות מז, פג, רס"ג ג, ו, חובות הלבבות שער ג פ"ג, המהר"ל בנצח ישראל בהקדמה ובפרק יא ואלך ובתפארת ישראל פרק נב, וזה לשון החינוך במצוה טז בטעם איסור שבירת עצם בפסח: 'ועל כן בתחלת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה' ובחידושי הר"ן בדרוש הראשון. וכן להדיא ברמב"ם בהל' ע"ז פ"א ה"ג בסופה, וא"כ צ"ב בכוונת האבודרהם והמג"א.

בברכת התורה אומרים: 'אשר בחר בנו מכל העמים', ויש לתמוה, וכי בנתינת התורה בחר בנו, והלא גרסינן במדרש בזאת הברכה ובמסכת ע"ז דף ב: שחזרו הקב"ה וסיבב אחר כל אומה ולשון ולא רצו בה ואנו נעננו לקבלה, ומדוע אומרים שבנתינת התורה בחר בנו. ועוד, שמשם החזיק בכסא הכבוד והשיב למלאכים שביקשו את התורה, כמבואר במסכת שבת ב"ב פ"א: 'וכי למצרים ירדתם. לפרעה השתעבדתם'. הרי שאלו נקודות ציון הכרחיות בכדי לקבל את התורה - מבחן 'סף כניסה'. והכיצד, רצה הקב"ה ליתן את התורה לשאר האומות שגם לא השתעבדו?

הבריאה, והוא מה שכתוב 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש'. ומשם והלאה נשארו ישראל מובדלים מן העמים, ומעוטרים בכח עליון לשמור כל המצוות, לתקן בהם כל הבריאה כולה... ומתחדש דבר זה תמיד, שאינו נפסק מישראל, אלא כענין שנאמר 'היום הזה נהיית לעם' וגו' - שחייב אדם לראות את עצמו כאילו מקבל תורה מהר סיני (פסיקתא זוטא פ' ואתחנן), כי כל השבח הזה מתחדש לישראל דבר יום ביומו'.

הוי אומר, שאומנם נבחרנו מכח הסגולה האלוקית עוד בהיותנו בני האבות, וביציאת מצרים היתה הבחירה האלוקית 'לקחת לו גוי מקרב גוי' ונבחרנו כאומה להיותנו לו לעם מכח סגולתינו, ולאחר מכן היתה קירבה נוספת שהכשירה והשלימה את האומה לקראת המתנה האלוקית מתן תורה. ובעת קבלת התורה התממש היעוד האלוקי של ישראל 'להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש'. כלומר, הבחירה המעשית קיבלה משנה משמעות עם מתן תורה, שהקנה הקב"ה לישראל את התורה ובכך רוממם בשל סגולתם.

יש להטעים לאור זאת, שבעת שאנו מקדשים את השבת אנו מעלים על נס את הבחירה בנו שהחלה ביציאת מצרים, ואילו בתפילה איננו מציינים את הבחירה האלוקית בנו, שכן אנו מציינים שמקור השבת גבוה יותר מכך, מכח סגולתינו מימי בראשית. וזהו עומק דברי האבודרהם.

בהקדמת התפארת יעקב לגיטין דייק, כי התנגדות המלאכים לא היתה על הלימוד תורה, אלא על מסירת התורה שהיתה נחלת שמים, 'תנה הודך על השמים'. ובעת שהקב"ה נתן 'מקח טוב' - מסרה לארץ, ומעתה 'לא בשמים היא', הינה נחלת הארץ ובני אדם. הקב"ה בחר בישראל שהשתעבדו במצרים, לא רק כלומדי תורה אלא כבעלים על התורה. 'ונתן לנו את תורתו', ביד חכמי תורה שבע"פ לפרש את התורה ולבארה ויכולים לבטל ולחדש מצוות. אולם לאומות הציעו רק ללמוד את התורה ולשמור מצוותיה ולא להיות כבעלים עליה. אמור מעתה, שהבחירה היתה בעצם נתינת התורה לן והבעלות עליה ולא רק ללומדה. וכן ראה בבית הלוי פרשת יתרו שלא היתה התנגדות המלאכים שיקימו ישראל את התורה ומצוותיה, אלא ביקשו שתהיה שליטה על התורה בידיהם.

בדעת תבונות לרמח"ל בסי' קנח באר שבקירבה להר סיני קירב אותנו השי"ת ונשתלמו ישראל והוכשרו לקבל את התורה: 'כבואם אל הר סיני, נתן להם האדון ב"ה כל היקר המגיע להם להשתלם במציאותם, להיות להם כח להיות משרתים אותו. ואז קירבם אליו באהבה, שהוא ענין (הגדה של פסח), 'קרבנו לפני הר סיני', וכך מה שאנו אומרים בכל יום, 'וקרבנו לשמך הגדול' וגו', והדביקם אליו באהבתו, ואז נתן להם תחילה הכח לשמור כל מצוותיו, ושמעשיהם בעבודתו יעשו הפרי הטוב המצטרך לתיקון

